

הקווארטט האלכסנדרוני: יומרה ללא כסוי

"הקווארטט האלכסנדרוני"¹ אינו ספרו הראשון של לורנס דרל, אך הוא הספר שפרסם את שמו בקהל הקוראים הרחב. בזאת דומה הוא ל"לוליטה"², יצירה שפרסמה את שם מחברה, שהיה ידוע עד סה למעטים בלבד, בין לילה כמעט בין מיליוני קוראי ספרים. בזאת אף מסיים הדמיון המקרי, באשר ל"לוליטה" היא יצירת אמן, ו"הקווארטט האלכסנדרוני" הוא להטוט ספרותי-פילוסופי-מיסטי.

למעשה מפליא, מדוע נודע שמו של דרל רק עתה, מאחר ש"כרטיס כניסה" בדוק ומנוסה לעולמם של אמנים מפורסמים יש בידי ועוד משנת 1937 — כלומר, התנגשות עם הצנזור. המדובר הוא בכתב עת קטן, בשם The Booster שהוציאה "המוזשבה האנגלו-סכסית" בפריז בשנים 1937/8. בירחון השתתפו, בין השאר, וויליאם סרויאן³ והנרי מילר⁴. אשתו של לורנס דרל, ננסי מיארס, ציירה את כריכתה של החוברת הראשונה. הירחון קיפח את קיומו בשל סיפור של דרל, בשם "נוקרפיארטק". תוכנו של הסיפור מבהיר עד מהרה מדוע עורר רוגזה: האסקימו נוקרפיארטק מתאהב ובערה אסקימוסית יפהפיה. הוא שוכב בלילה לציחה באיגלו ואינו יודע את גפשו מאהבה. בדמה לו, כי הוא שוקע כולו בתוך אהובתו: תחילה עד לברכיו, לאחר מכן — עד פרקי ידיו, ולבסוף מגיע לאחוד מושלם. ובוקר מתעוררים ושוכני האיגלו משנתם — ונוקרפיארטק בעלם ואיננו. הנערה היפה יוצאת החוצה להטיל את מימיה, ושלדו של נוקרפיארטק יוצא עמם. אכן, הפרט האנטומי האחרון אינו מצטיין במידת אסתטיות מוגזמת.

מכל מקום, פרסם דרל משך השנים ספרים הרבה, עד ש"הקווארטט" פרסם את שמו. בין ספריו יש, מלבד רומנים, ספרי מסעות, קבצי שיחה, מסות, ואף ספר לנוער. את "הקווארטט האלכסנדרוני" מציג דרל לפנינו כרומן בעל צורה חדשה לגמרי. הרומן מורכב מארבעה ספרים. דרל מדגיש שאינם באים זה אחר זה, כנהוג בכרכי הרומן המסורתי, אלא שלושת התלקים הראשונים מתרחשים באותה עת ובאותו זמן. רק התלק האחרון, "קליאה", הוא המשך כרונולוגי לשלושת הכרכים הראשונים. מקומם של הכרכים "זוסטין", "בלטור" "מאונט-אוליב", הוא איפוא לא זה-אחר-זה, אלא זה-בצד-זה. מלבד זאת, הרי כל כרך וכרך כתוב מנקודת ראות שונה. אמנם התלק הראשון, השני והרביעי מסופרים ע"י אותו אדם עצמו, אך זוית הראיה שלו משתנה — בכרך השני, משום שנודעו

לו עובדות רבות שלא ידעו עד כה, ובכרך הרביעי — עקב הזמן שחלף ושינה את פני הדברים והאנשים. הכרך השלישי, "מאונטאוולייב", כתוב בגוף שלישי. יש לציין כאן, כי טכניקת כתיבה זו, הגם שהיא סופיסטיקת, אינה חדשה כל כך. למסור סיפור, המשתקף בצורה שונה בעיני אנשים שונים, הוא דרך כתיבה רגילה למדי. דהל מוסיף עוד מלח ופלפל לתרשים הישן, בנותנו סיפורים שונים בפני אותו אדם. אך אינו סבורה כי יש כאן משום שינוי מהפכני. שאלה אחרת היא יומרתו הפילוסופית והפסבדו-מדעית של דורל. הוא אינו רוצה להסתפק בהרצאת סיפור נאה — עניין שהוא בקי בו כהלכה; לא, הוא שואף גם להביע פרקי הגות. ודווקא כאן הוא מתגלה בפנינו כדילטנט שטחי. כעדות למהימנות דיעותיו אביא כאן ראיה, שאינה לקוחה מן "הקווארטט". בספר "אמנות ופרובוקציה", שהוא חליפת מכתבים בין לורנס דהל, הנרי מילר ואלפרד פרל, מזכיר הראשון שקרא במקום מסויים כי הסוד העיקרי של האמונה היהודית קשור במילה אחת, שהיא הקדושה ביותר ועם זאת אף המטונפת ביותר שבין כל המילים. אכן, מה נותר לנו להוסיף? אגב, אין דהל מציין עניין זה כלל ובלל כגנאי ליהדות...

הקווארטט כולו "ז'וסטין" 1957, "בלטור" ו"מאונטאוולייב" 1958, "קליאה" 1960) מבוסס על הרעיון שיחסי אנוש ממחישים את התיאוריה האינטוטיבית של היתחיות. אולם בנין העלילה ובכללותו הוא מסורתי יותר מאשר נסיוני או אוונגרדי. הרושם המכריע הוא עקרות; עובדה מתמיהה ביצירה אשר גועדה לחקור את הגוונים השונים של אהבת אנוש.

במרכזו של הספר עומדת קבוצת אנשים, שביניהם נרקמת פרשת יחסים מסובכת ורב-צדדית. יחס המספר אל האנשים משתנה מכרך לכרך, בהתאם לעובדות החדשות הנוצרות, השופכות אור שונה על מהותם ואופיים. בד בבד עם גילויים בלתי צפויים במהותם של האנשים, נתשפים פרטים חדשים בעלילה היסודית. תהליך זה חייב היה להעשיר את הנפשות הפועלות במימד נוסף של עומק ומשמעות; אך למעשה יש כאן דמויות סכמטיות דלות-המבע, העשויות רבדים-רבדים שאין ביניהם כמעט קשר.

כפי שציינו, מסופרים שלושה כרכים ע"י דמות אחת, בגוף ראשון, ואילו כרך אחד כתוב בגוף שלישי. בכרך הראשון, "ז'וסטין", לא נודע לנו אפילו שמו של המספר. רק בכרך השני, "בלטור", אנו לומדים את שמו בדרך אגב. הכוונה ברורה: בכרך הראשון מספר דרליי (דרל בחר בשם זה לגיבורו משום שזהו שמו של משורר אנגלי ממדרגה שניה; דרליי שבספר חש ביעודו כסופר, אולם משך שנים אינו מצליח לבטא עצמו ביצירה בעלת ערך ושל ממש) את תולדות אהבתו הגדולה לז'וסטין היפהפיה, המסתורית והמתמיהה; באותו פרק זמן הוא משוכנע בכנות רגשותיה של ז'וסטין. הוא נבלע כולו בסיפור אהבתו. הוא עצמו אינו קיים, אלא אך בקשר לז'וסטין. מכאן שאין לו כל צורך להציג עצמו בשם

ובתעודת זהות. נביא כאן בקיצור את שלד העלילה של הכרך הראשון: זוסטין היא יפהפיה בעלת עבר מפוקפק ממוצא יהודי. חיי אהבתה בעבר רביגוויניים ואכסטנטיביים: הם כוללים אונס שנאנסה בהיותה עוד ילדה, ושנטע בה תסביך מסויים; יחסים מיניים עם הציירת קליאה, על שמה נקרא הכרך הרביעי; נישואים בלתי מוצלחים עם סופר (הסופרים מופיעים בספר בכמויות) אשר כתב ספר מקיף וכולל על תולדות נישואים אלה, ספר הנקרא כמוכן בתענוג רב ע"י מכריה וידידה של זוסטין. בפרק הזמן בו דרליי מכירה והופך לאהובה, היא נשואה שנית. בעלה החדש הוא נסים, בן האמונה הקופטית, בעל עסקים נרחבים ועשיר מופלג, וכן יפה, צעיר, ובעל קסם אישי רב קסם החסר, לפי כל עדויות הדמויות הפועלות, לדרליי, איתו היא בוגדת בבעלה. מלבד האונס הגורם לסיבוכים פסיכולוגיים, סבלה זוסטין שוק אמוציונלי נוסף: בתה (מאב בלתי ידוע) נחטפה ממנה והיא מבלה זמן ניכר בחיפושים אחריה, בין השאר בבתי הבושת לילדות צעירות באלכסנדריה; גם נסים מחפש אחר הילדה, כדי לחזק את אהבתה של זוסטין אליו; לשוא; הילדה אינה מגלה; רק אחיו של נסים, גרוז, זוכה לראותה בחזיון בהקיק; הוא רואה כיצד היא טובעת בנהר.

דרליי, כאמור, אותב את זוסטין אהבה עזת. זוסטין מספרת לו כי נסים מקנא. דרליי חש כיצד נסים הופך עצבני ומתוח מיום ליום. לבסוף באה באה ההתפרצות: בשעת ציד ברווזים בחווילתו הכפרית של נסים נהרג מישהו; לא ברור אם במזיד או בשוגג; דרליי אינו יודע אל נכון אם אולי היה הכדור מכוון אליו; מתברר כי הנהרג, קפודיסטריה, אינו אלא אותו אדם שאנס את זוסטין בימי ילדותה. במהומה הכללית זוסטין נמלטת על גפשה. הזיק היהודי נעור בה, כפי הנראה, והיא מצטרפת לקיבוץ בא"י! (הזמן הוא טרם פרוץ מלחמת העולם השנייה). דרליי אף הוא עוזב את אלכסנדריה. הוא הולך להתגורר באי יווני קטן, רחוק מן ההמון הסוער. הוא נוטל עמו תינוקת קטנה — הבת של מליסה, מי שהיתה אהובתו של דרליי לפני ובזמנה של זוסטין, ושל נסים. מליסה מתה ממחלה מוזרה זמן קצר אחר הלידה; מאחר שהיתה כבר חולה פרק זמן ממושך לפני כן, ושחתה עת ארוכה — אף היא — בא"י, לא ברור כל כך מתי הספיקה להרות וללדת, תהליך הנמשך בדרך הטבע תשעה חדשים, אך אל גהיה קטנוניים בפרטים טכניים. מכל מקום, מליסה מתה ועל כן אינה יכולה עוד לטפל בתינוקת; מדוע נסים, האב, אינו נוטל אותה תחת חסותו לא מוכן, במיוחד מאחר שזוסטין עזבה אותו ממילא; על כל פנים, דרליי לוקח אותה עמו לאי שלו. אולי מטוב לב? משך הסיפור, אנשים שונים מעידים על טוב לבו של דרליי. מאחר שהדמויות הפועלות אינן חיות, אלא בחבות הפועלות לפי משיכת המחבר בחוטים, עלינו להסתמך אך על דבריו בקשר לטוב ליבו של דרליי, או יהדותה של זוסטין. על האי כותב דרליי את זכרונותיו; הכרך הראשון והשני של הספר. רק בעצם ימי המלחמה עתיד הוא לחזור לאלכסנדריה. אגב,

דרל עצמו התגורר עם ננסי אשתו זמן ממושך באי יונוי. הם עזבו את האי רק אחר פרוץ המלחמה.

זהו סיפור העלילה החוזר בכל שלושת הכרכים הראשונים. בכרך השלישי, אמנם, לא גודע לו מקום ראשי. שם הדמות העיקרית היא זו של דוד מאונט-אוליב, השגריר הבריטי. בימי נעוריו היה מאונטאוליב אהובה של לילה, אמו של נסים; מכאן הקשר שלו לעלילה הראשית.

לאחר שדרליי סיים את כתיבת "זוסטין", מספק לו בלטור אינפורמציה שלא היתה ידועה לו עד כה. בלטור הוא דמות המשכנעת באותה מידה כמו זוסטין. הוא רופא. הוא הומוסקסואלי. הוא יהודי. מלבד זאת, הוא איש חכם ונבון המרצה בפני כל החוג המעניין שהכרנו הרצאות בשיטה פילוסופית, הנקחאת בפי המחבר "קבל" (קבלה). ומתי תמצית ה"קבל"? דרליי מתאר פגישה אחת מן הפגישות שנוכח בהן, בה הרצה בלטור, כרגיל, על שיטת מחשבתו. בלטור מדבר על כך, כי הנשמה מסוגלה להבחין בסדר יסודי בתבל, הטמון מאחר התווה ובוהו והמקורות הנגלים לעין. אנשי הרוח מסוגלים לעזור לאנשים לחזור מאזורי צעיף המציאות ולגלות הרמוניות במרחבים ובזמן המתאימות לבניין הפנימי של נשמתם. "בזמן הרצאתו של בלטור שברי מחשבה מבריקים היו מתגלים בלבוש אפוריזמים שהעסיקו את המחשבה עוד זמן רב לאחר שעזבוהו". בין אותם אפוריזמים, המספקים חומר למחשבה, מונה המספר את הקביעה שכל הדתות הגדולות כוחן היה באיסורים בלבד. אבל האיסורים מטפחים דווקא את היצרים עליהם הם חלים. הקבלה, שהיא מדע ודת כאחת, קובעת כי יש ליהנות, אך יש גם לעדן. יש ליצור את האדם השלם המתאים לעולם השלם. ("זוסטין", ע' 100—101). יש לקבוע בצער, שדרל שוב כותב על עניינים שאין לו כל מושג בהם. הוא מתרברב בהפגנת פילוסופיה עמקנית, כביכול, ובה בשעה אינו אלא משמיע דברים גדושים שהוא מלבישם לבוש ליווני מבריק. נוסף על כך, יש והוא מאבד דרכו, כבמקרה זה, במימרות חסרות שחר.

מתוך ההערות שמעיר בלטור לדרליי על גבי כתב היד הראשון שלו, "זוסטין", לומד הלה כי זוסטין כלל וכלל לא אהבה אותו. היא רק השתמשה בו כדי להסיח את דעתו של נסים מן האיש אותו אהבה באמת. אהבתה הגדולה היתה נתונה לפורסורדן. פורסורדן הוא סופר. הוא נמצא באלכסנדריה כי הוא עובד בשרות הבטחון של הצירות הבריטית. (דרליי הוא מורה). שמענו עליו כבר בכרך הראשון, אולם שם הוא הופיע בשולי המאורעות בלבד. שם אף שמענו על התאבדותו, מבלי שנדע אל נכון מדוע התאבד. עתה מופיע פורסורדן כדמות מרכזית. (עדיין דרליי הוא המתאר את הנעשה, אולם הוא מתאר חלק מן הדברים כפי שהוא משחזר אותם, לאחר כל הידיעות שליקט). פורסורדן, לפי עדות המחבר, הוא אמן גדול. אולם כל העדות שיש לנו להוכחת משפט זה היא אוסף אפיגרמות בינוני בהחלט, והערות אקלקטיות חסרות משמעות. אף

מעשיו ופעולותיו אין בהם כלל כדי לשכנענו כי זהו אדם שיש בו מן הייחוד. כבשאר התיאורים, מספר לנו המזכיר על אנשיו יותר משהוא גותן להם לפעול בכוחות עצמם; ואף אם הסיפור עשוי רבדים רבדים, ומסופר ע"י עדים שונים — הרי אין בכך הבדל יסודי. רוב-המלל קובר תחתיו את פורסורדן כדמות חיה ונושמת.

התאבדותו המסתורית של פורסורדן היא פרשה אחרת. דרליי, בשלבים השונים של סיפורו, מגסה למצוא הסברים שונים, המניחים את ההעת פחות או יותר. פעם דומה עליו שמצא את המפתח לתעלומה: פורסורדן התאבד בשל רגשותיו כלפי מליסה, היא אהבתו של דרליי. לאחר מכן מתבדה פתרון זה. בפרק זמן מסויים, תוך קריאת החלק השלישי, "מאונטאוליב", נדמה לו לקורא כי פורסורדן התאבד בשל סיבות פוליטיות ומסוריות. "מאונטאוליב", הכתוב בגוף שלישי, מביא לידיעתנו מסכת חדשה לגמרי, שלא היתה ידועה לא לדרליי ולא לבלטור. נסים וז'וסטין אשתו מתגלים באור שונה לחלוטין מאשר בשני הכרכים הראשונים. נסים אינו רק איש עסקים, איש החברה הגבוהה יפה-התואר ובעל ההליכות המקסימות; והוא אינו כלל וכלל בעל מרומה, הגם שהעובדות כמעט הוכיחו את ההיפך. נסים הוגה חזון מדיני של התחדשות עם. הוא בן הקהילה הקופטית; קהילה המהווה מיעוט מקופה בזכויותיו במצרים. נסים רוצה להשיג הטבות במצב עמו; ופעילותו מכוונת בראש ובראשונה כנגד חבריטים, ששלטונם הממושך, לדעתו, הוא גורם מכריע בהתדלדלות הקופטים. הוא מחפש בן ברית ומוצא אותו בדמות "ההגנה" בא"י. פעילותו מתבטאת בהברחת נשק לארץ ישראל, נשק המיועד ליישוב היהודי. בנקודה זו אנו חשים שוב, שדרל עבר את תחום חופש הדמיון הניתן לכל יוצר, וחרג לתחום האבסורד. מכל מקום, נחזור לעניננו. פקיד בבולשת הבריטית מתחיל לחשוך בנסים. פורסורדן, השייך אף הוא לשרות הבטחון, עומד על דעתו כי אין לנסים יד בפעילות מדינית כל שהיא. התאבדותו של פורסורדן מתרחשת לאחר שמתגלה הקשר של נסים מעבר לכלל פקפוק. רק כעבור כרך נוסף מתגלה לנו כל הפרשה כולה: פורסורדן התאבד בשל מכתב שקיבל מאחותו. אחותו ליוה היא עיוורת. יש לה פנים לבנים חוורים ושערות שחורות. תנועותיה בטוחות ובלתי מהססות. במקום בתוש הראייה נחונה בחוש מסתורי משונה, המכוון את תנועותיה וצעדיה. ליוה אינה אך אחותו של פורסורדן, היא גם אהבתו. (לאחר הכרות עם לסביות, הומוסקסואלים, לאחר ביקור בבית בושת ששוכנות שם ילדות קטנות, כמעט תינקות, אנו איננו מופתעים כלל. נוסף כאן, אולי, שאין אנו בלתי סובלנים וצרי אופק — לפחות, כך אנו סבורים — אולם העקרונות של יחסי האהבה היא המרתיעה אותנו). ליוה כותבת לפורסורדן, כי אהבתה הגדולה שוב לא נתונה לו, אלא למאונטאוליב, מכתב זה הוא המניע את פורסורדן למעשהו הנואש.

עתה אנו עומדים, סוף סוף, גם על סוד נישואיהם של נסים וז'וסטין. ז'וסטין

אינה אוהבת לא את דרליי ולא את פורסוורדן. היא אוהבת — או, לפחות, מעריכה — את נסים בעלה. את היחסים עם שני הגברים הזרים היא מקיימת לפי מצוות בעלה; המטרה — ריגול. דרליי חשוד בעיניו של נסים משום יחסיו עם מליסה, שהיא מצידה היתה אוהבתו של אדם שותף בקשר של נסים. מכאן גם מסתבר לנו מדוע לקח נסים את מליסה כאהובתו, ומהו המניע העכור שגרם לה למליסה להביא תינוקת לעולם. ואילו פורסוורדן הוא מאנשי שירות הבטחון, ונסים רוצה להודיע, בדרך מקורית כל שהיא, על הנעשה בשורות הבולשת.

השאלה המתעוררת היא, מה הצורך האמנותי והפנימי בהעלאת כל המטען הרגשי של שני הכרכים הראשונים, כדי לגלות עתה, לאחר קריאה נוספת, את מניעי הפעולות והאירועים בעלילת מתח חסרת שחר ממדרגה שלישית?

חלק נכבד של הכרך השלישי תופשים היחסים המוזרים והערטילאיים שבין מאונטאויליב ולילה, אמו של נסים. כאשר בא מאונטאויליב בפעם הראשונה למצרים, והוא דיפלומט צעיר בתחילת הקריירה המדינית שלו, הוא פוגש בלילה הקשישה ממנו, שהנה כבר אם לשני בנים על סף הבגרות. לילה היא אשה מקסימה בעלת שכל חריף והשכלה רחבה. כך מספר לנו המחבר. שוב, דיבוריה של לילה עצמה אין בהם כדי לשכנענו באינטליגנציה הבלתי רגילה שלה. מאונטאויליב מועבר לצירות אחרת, והיחסים בין השנים מוסיפים להתקיים, משך שנים רבות — דרך מכתבים. לאחר שלילה תולה במחלת האבעבועות, ויופיה הגדול נהרס, אינה תושבת עוד על פגישה עם אהובה לשעבר, אך שירות המכתבים נמשך. לילה היא הגורמת להיכרות הראשונה שבין מאונטאויליב לפורסוורדן וליזה, וזאת באשר היא מתעניינת ביצירתו הספרותית של פורסוורדן.

בחלק האחרון, "קליאה", שוב נמסרת רשות הדיבור לדרליי. בעצם ימי המלחמה הוא תווך מן האי שלו לאלכסנדריה, ומוצא את מכריו השונים, כולל את זוסטין שכבר חזרה מן ההרפתקה הארץ-ישראלית שלה. (למותר לומר כי נסים עצמו שלחה לשם). אולם זוסטין שוב אינה מושכת אותו כלל וכלל. הוא עבר תהליך התבגרות מסוים באי המסוגר, וזכה בשקט נפשי. עתה נרקמת מסכת אהבה בינו ובין הציירת קליאה, אשר גיבוב תכונותיה הטובות אינו יוצר דמות משכנעת. נקודת השקפתו האגוצנטרית, אולי אף אנטי-הומנית, של דרל, מזדקרת במיוחד בתאור מסויים של תולדות אהבתם של השנים. הם מסתגרים במעגל צר משלהם ואינם חושבים כלל על המלחמה האיומה המתרחשת מסביבם. הם אינם חושבים על סבל האנשים שנלכדו במערבולת הזוועה. נהפוך הוא הדבר: הם נהנים מאות האזעקה של הסירנות הנשמע כמעט כל לילה, משום שהוא נותן להם הרגשה שהם בודדים ומבוצרים בעולם השייך רק להם.

היחסים שבין דרליי לקליאה באים לקיצם, מבלי שנדע אל נכון מדוע. (יש, אמנם, תקווה לחידוש הקשר בעתיד). דרליי אורז את חפציו ומקפיד לספר לנו, כי חולצת הפגימה שלו היתה כבר קרועה, ואילו המכנסים השייכים לחולצה

היו עדיין מבהיקים בהודשותם; כנראה סבור הוא, כי הקוראים הם קשי תפישה ויש לבאר להם כל דבר והבר באר היטב.

לא געלים ממך, הקורא, אף את סיומו של "הקווארטט". דרליי, המתבודד שוב באי שלו, מוצא סוף סוף את הביטוי האמנותי שכה ערג לו. הוא מתחיל לכתוב את יצירתו הגדולה כשהוא משתמש בפתיחה האורגינלית: היה היה פעם... בשביעות רצון עצמית מסיים דרל את ספרו, כשהוא משאיר אותנו, פעורי פה, מהרהרים בכוונותיו.

אוקטובר, 1962

הערות:

1. "The Alexandria Quartet", Lawrence Durrell, 1960.
2. "Lolita", Vladimir Nabokov, 1955.
3. William Saroyan, 1908.
4. Henry Miller, 1891.